

5. Рябов С.Г. Демократична громадянськість: концептуально-методологічні проблеми громадянської освіти : конспект лекцій / С.Г. Рябов. – К. : Наук. думка, 2001. – 143 с.
6. Савчин М. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. / М. Савчин. – Дрогобич : Відродження, 1998. – 200 с.
7. Участь молоді в процесах прийняття рішень на рівні школи / [за заг. ред. Л.В. Шелестової]. – К. : Калита, 2005. – 96 с.

ГРИЦКОВА Ю.В.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ БАТЬКІВ У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ ЇХНЬОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Рівень розвитку сучасного суспільства залежить від багатьох чинників, серед яких педагогічна культура його членів, зокрема батьків, посідає значне місце. Завдання, що стоять сьогодні перед школою, – виховання високоморальної, всебічно розвинутої, гармонійної особистості – не можна вирішувати без активної допомоги громадськості, без свідомої участі сім'ї. Відтак, однією з важливих і складних проблем сучасної педагогічної теорії і практики є формування педагогічної культури батьків як основи вдосконалення сімейного виховання, а одним із шляхів її вирішення – опанування історико-педагогічного досвіду, у якому зосереджено цінні результати науково-методичних пошуків вітчизняних педагогів, громадських діячів конкретного історичного періоду.

У контексті дослідження цікавою є друга половина ХХ ст. – період створення та функціонування системи формування педагогічної культури батьків (системи батьківського всеобучу).

Проблема формування педагогічної культури батьків у другій половині ХХ ст. знайшла своє відображення в дослідженнях багатьох педагогів та науковців. Так, її теоретичні основи представлено в працях А.Н. Арбузова, О.В. Бондаревської, І.В. Гребенникова, Л.В. Ковінько; організаційно-методичні питання проведення педагогічної просвіти та самоосвіти батьків висвітлювали Т.В. Воликова, М.С. Демидов, Р.М. Кап-ралова, А.П. Кондратюк, В.О. Просецький, О.А. Тихонов; діяльність громадських закладів із формування педагогічної культури батьків аналізували Л.В. Дубровіна, Ф.І. Казакова, В.А. Маїшева, М.Д. Махлін, А.Г. Хрипкова. Вчені розглядають різні джерела формування педагогічної культури батьків у досліджуваний період, проте спеціальна психолого-педагогічна література ще не була в полі зору науковців.

Мета статті – розкрити роль і визначити місце спеціальної психолого-педагогічної літератури в системі формування педагогічної культури батьків (друга половина ХХ ст.).

У ході наукового пошуку встановлено, що важливим напрямом формування педагогічної культури батьків у другій половині ХХ ст. було розроблення спеціальної психолого-педагогічної літератури для батьків – навчальних посібників, словниково-довідкової літератури, авторських програм, праць видатних педагогів, письменників, що розкривали зміст і методику сімейного виховання. Однією з таких праць у досліджуваний

період стала видана наприкінці 1950-х рр. праця “Виховання дітей у сім’ї”, написана членами кафедри педагогіки Марійського державного педагогічного інституту імені Н.К. Крупської [2].

Зазначимо, що в процесі роботи над книгою автори спиралися на праці А.С. Макаренка. Так, у книзі розкрито теоретичні питання, визначені педагогом: співвідношення ролі виховання та особливостей розвитку дітей, методи виховання потреб, умови та засоби забезпечення єдності свідомості й поведінки тощо. Педагоги узагальнили найцінніше, перевірене на практиці в галузі сімейного виховання, спираючись на нові на той час досягнення педагогічної науки.

У першому розділі “Загальні питання сімейної педагогіки” авторами розкрито загальноосвітнє та практичне значення педагогіки для батьків, обґрунтовано роль виховання в розвитку особистості, охарактеризовано складові формування всебічно розвинутої особистості (розумове, фізичне, моральне, естетичне виховання та політехнічна освіта), основні принципи сімейного виховання: зв’язок виховання з життям, виховання в колективі, перспективність виховання, вимогливість у сполученні з повагою до дитини, “виховання через позитивне”. У цьому ж розділі розкрито специфіку сім’ї в суспільстві, висвітлено питання відповідальності батьків за виховання дітей.

У розділі “Основи успішного виховання дітей у сім’ї” значне місце відведено авторитету та особистому прикладу батьків у сімейному вихованні, розкриттю умов, що визначають авторитет. Підкреслено значення здорового побуту сім’ї як однієї з найважливіших умов успіху виховання дітей у батьківському домі. У цьому ж розділі батьки знайомилися з педагогічним тактом як важливою органічною частиною педагогічної майстерності. При цьому зазначено, що необхідною умовою педагогічного такту батьків виступає повага до гідності дитини, відповідність тону вимогливості батьків до індивідуальних та вікових особливостей дітей.

Третій розділ книги – “Основні види діяльності дітей” – містив відомості про те, що особистість формується в ході діяльності. Так, у розділі характеризувалася специфіка таких видів діяльності дітей, як гра, навчання, праця. Крім того, у розділі надавалися поради, як, враховуючи інтереси та реальні можливості дітей старшого шкільного віку, забезпечити їм свободу вибору професії.

Наступний розділ книги присвячено проблемам виховання в сім’ї рис характеру та поведінки. Чільне місце відведено вихованню в дітей єдності слова та справи, принцип якої розглядався як переконливість, що формується в пошуках, переживаннях, в обміркуванні власної поведінки. Крім того, у розділі висвітлено проблему виховання дисциплінованості та організованості в дітей у сім’ї, розкрито основні риси дисциплінованості в суспільстві. Значну увагу приділено й питанню виховання культури поведінки дітей.

Зазначимо, що книга “Виховання дітей у сім’ї” була в досліджуваний період досить поширеним посібником для слухачів народних університетів

педагогічних знань, батьків, що займалися самостійно педагогічною освітою. Її ціна була доступною для широкого кола батьків. Перше видання вийшло накладом 95 тис. примірників, друге (у 1962 р.) – накладом 100 тис. екземплярів.

Із серії “Книги для батьків”, що вийшла у видавництві “Просвіта” у 60-ті рр. ХХ ст., слід виділити книгу досвідченого педагога К.Л. Трофимова “Сім’я та діти”. Автор на науковому рівні висвітлює психологічні особливості дітей різних вікових груп та на основі цього розкриваються найважливіші питання батьківської педагогіки; описує досвід виховання дітей у сім’ях, різних за своїм соціальним станом, культурним рівнем та кількістю членів; розглядалися загальні умови успіху сімейного виховання. Спеціальна глава книги присвячена трудовому вихованню дітей, розвитку в них самостійності та ініціативи.

Популярною в досліджуваній період була й праця Є.А. Аркіна “Батькам про виховання”, яка містила відповіді на багато питань, що виникали в практиці сімейного виховання. Так, у своїй праці автор пояснював батькам необхідність трудового виховання дітей у сім’ї, виховання у дітей волі й характеру, дисциплінованості, самостійності, розвитку розумових сил та здібностей, вироблення навичок і звичок культурної поведінки, культури взаєморозуміння у спілкуванні відповідно до вікових та індивідуальних особливостей. Обов’язковою умовою успіху сімейного виховання педагог вважав самоосвіту та самовиховання батьків, а причини невдач у цьому процесі вбачав у неправильній поведінці самих батьків [1].

Накладом 80 тис. екземплярів видавництво “Знання” у 1964 р. опублікувало книгу О.О. Пінта “Це вам, батьки” (роздуми педагогів про виховання школярів), яка була призначена для слухачів народних університетів педагогічних знань та для всіх батьків, що робили перші кроки в педагогіці, щоб навчитися правильно виховувати дітей та онуків. Автор не ставив за мету вичерпний розгляд усієї педагогічної проблематики, він звертав увагу батьків лише на ряд найважливіших питань сімейного виховання (роль батьків та старших членів сім’ї у формуванні особистості, розвиток у дітей бажання навчатися; виховання у них культури поведінки; виховання свідомого ставлення до праці тощо). Крім того, педагог характеризував та аналізував найпоширеніші в досліджуваній період форми роботи школи з батьками, засоби шкільної педагогічної пропаганди.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що суттєвий внесок у пропаганду ідей сімейної педагогіки зробили й автори книг із серії “Батькам про дітей”, матеріал яких проходив апробацію у виступах на зборах у школі, у вигляді лекцій у народних університетах педагогічних знань для батьків, у передачах по радіо та телебаченню, у газетних публікаціях. Тут узагальнювався досвід багатьох батьків із питань розвитку та виховання дітей, розкривалися основні положення сімейної педагогіки.

Проблемою підвищення педагогічної культури батьків у другій половині ХХ ст. опікувалися й наукові співпрацівники Академії педа-

гогічних наук СРСР. Так, разом з учителями, лікарями, юристами, журналістами, діячами культури в 1977 р. вони підготували книгу для батьків – “Діалоги про виховання”. У 1982 р. у видавництві “Педагогіка” вийшло друге видання цієї книги за редакцією В.М. Столетова [3].

Книга складалася з трьох частин. Перша частина книги (“Ваша дитина”) знайомила читачів із такими питаннями, як: співвідношення біологічного та соціального в розвитку людини, природжені та набуті якості, основи виховання дітей дошкільного віку. Далі розглядалися витoki формування творчої особистості в умовах рідної домівки: як допомагати молодшому школяру гарно навчатися, виховувати у нього любов до праці, розвивати інтерес до технічної творчості, “використовувати” у ролі великого вчителя природу. Значне місце відводилося й ролі батьків у пізнанні дітьми світу прекрасного шляхом залучення їх до різних видів мистецтва, розвитку художньої творчості, використання кіно, радіо- і телепередач. Автори надавали науково обґрунтовані рекомендації батькам про те, як навчати дітей раціонально використовувати час, з повагою ставитися до свого та чужого часу як до найбільшої цінності.

Друга частина книги – “Педагогіка сімейних відносин” – присвячувалася розкриттю ролі сім’ї в духовному становленні особистості дитини. У цій частині автори розглядали сутність “сімейної демократії” як фактора виховного впливу на дітей, характеризували особливості мікроклімату сім’ї та його вплив на виховання моральних почуттів, культури поведінки. Увага батьків приверталася й до чинників, які визначали процес сімейного виховання: характер сімейного укладу, відносини між членами сім’ї, сімейні традиції, авторитет батьків та їхня педагогічна культура: знання наукових основ сімейної педагогіки, вміння та навички виховання, володіння педагогічною майстерністю як проявом педагогічної мудрості.

Третя частина книги (“Коли настає дорослість”) давала батькам уявлення про вікові особливості учнів середнього та старшого шкільного віку. Вони дізнавалися й про головне надбання раннього юнацтва – про відкриття свого внутрішнього світу. Крім того, у цій частині розкривалася роль трудового виховання, надавалися рекомендації батькам з питань профорієнтації дітей. Мова йшла й про моральну та психологічну підготовку юнаків і дівчат до сімейно-шлюбних відносин.

Вихованню дитини дошкільного віку присвячувалася й книга “Методика раннього розвитку дитини: від 0 до 5 років” Б.П. Нікітіна, О.А. Нікітіної (1981 р.), що розкривала значення гри у вільному розвитку дитини. Книга містила серію розвивальних ігор, багатofункціональність яких давала можливість підлаштовувати їх під конкретну дитину, її інтереси й рівень розвитку, а широкий вибір рівнів складності давав змогу підтримувати інтерес дитини протягом декількох років.

Багато уваги приділялося й гармонійному фізичному розвитку дошкільників. Загартування з дитинства, вправи на спортивних снаря-

дах, запропоновані педагогами, збалансоване харчування, виступали запорукою відмінного фізичного й емоційного здоров'я дитини.

У контексті нашого дослідження цікавим є й виданий стотисячним накладом у 1987 р. посібник С.Л. Соловейчика “Педагогіка для всіх: Книга для майбутніх батьків” (видавництво “Дитяча література”) [5]. Книга складалася з трьох глав: перша глава книги присвячувалася батькам, друга – дітям, третя – відносинам між батьками та дітьми. Основні акценти автор робив на вихованні самостійності (формування вільної людини), сполученні любові та совісті у вихованні дитини, на прагненні до нескінченного – добра, краси, високого та світлого тощо. Значна увага приділялася й питанню співпраці дітей та батьків у процесі виховання.

Варто підкреслити, що “Педагогіка для всіх” була цінним посібником не тільки для батьків, а й для всіх, хто мав стосунок до виховання підростаючого покоління. Вона була написана на рівні досягнень світової педагогічної думки та орієнтувала на те, як виростити гідну людину.

Зазначимо, що, крім педагогічних знань, у досліджуваній період увага приділялася й поширенню психологічних знань серед населення. Так, у 1988 р. видавництво “Педагогіка” великим накладом (300 тис. екземплярів) опублікувало книгу “Популярна психологія для батьків” – практичний посібник із психології сімейних відносин та виховання дітей, адресований до масового читача.

Кожна глава книги містила два розділи: розповідний та консультативний, що давало змогу подати психологічні проблеми родини з позицій і психолога-дослідника, і гуманістичних узагальнених проблем та завдань виховання особистості, і конкретних батьківських турбот щоденного життя сім'ї. Побудова книги цілком відповідала хронологічній логіці розвитку сімейних відносин: спочатку розглядалися питання становлення родини, психологічні закономірності подружнього спілкування, причини криз і конфліктів молодій сім'ї, а потім психологічні відносини в сім'ї. Таким чином, проблеми сімейного виховання аналізувалися в нерозривній єдності з подружніми відносинами, сім'я виступала у книзі як єдине ціле, як складна багаторівнева система. Зауважимо, що такий підхід був новаторським для вітчизняних досліджень, а тим більше для літератури науково-популярного характеру. Він дав змогу по-новому підійти до розгляду ряду традиційних питань (наприклад, типів материнської поведінки, панорами почуттів батьків до дітей тощо).

Звісно, не всі питання знайшли своє відображення у книзі, більше уваги можна було б приділити багатодітній сім'ї, вихованню дитини після розлучення батьків та ряду інших актуальних психологічних проблем сім'ї. Але це було перше в нашій країні колективне психологічне науково-популярне видання із сімейної педагогіки.

Слід відзначити, що, крім науково-популярної літератури для батьків, навчальних посібників, важливим джерелом педагогічних знань і засобом формування педагогічної культури батьків у другій половині ХХ ст. були й педагогічні словники. Так, велику популярність мав виданий

у 1967 р. словник для батьків “Сімейне виховання” [4]. Зауважимо, що це була перша успішна спроба створення книги енциклопедичного характеру про життя сім’ї та виховання дітей в умовах батьківської домівки.

До складу словника входило близько 300 статей про те, як слід виховувати у дітей життєво важливі переконання, формувати твердий характер, розвивати гуманні почуття, як допомогти краще навчатися й зміцнити здоров’я. Багато статей торкалися теми трудового виховання (розкрито виховне значення праці – зміцнення фізичних сил дитини, розвиток працелюбності, розширення кругозору, формування моральних якостей тощо), значну увагу приділено й розкриттю змісту розумового, морального, естетичного виховання в сім’ї.

Зазначимо, що у 1972 р. було опубліковано другий, оновлений, варіант словника “Сімейне виховання”. При виданні цього варіанта автори виходили з того, що розвиток радянського суспільства вніс зміни до сімейного укладу. Так, сімейні відносини все більше звільнялися від впливу власних інтересів, ставали чистішими, більш людяними, скріплювалися взаєморозумінням, любов’ю, довірою, єдністю суспільних та власних інтересів батьків, усіх членів сім’ї, тому в багатьох статтях нового словника найголовнішою була ідея створення в сім’ї теплоти та затишку, добрих людських відносин, підкреслювалося полегшення засвоєння дітьми в таких сім’ях життєво необхідних знань, вироблення навичок і звичок, що відповідають нормам і вимогам моралі.

У 1990 р. державне видавництво політичної літератури опублікувало третій варіант словника для батьків – “Сімейне виховання. Стислий словник”. У статтях цього видання розкривалися основи виховання дітей у сім’ї, питання психології сімейного життя, питання зміцнення здоров’я підростаючого покоління, розглядалася взаємодія школи, сім’ї, громадськості, порушувалися проблеми морально-психологічного клімату сім’ї тощо. Кожну статтю завершували посилання на рекомендовану літературу. Крім того, перелік літературних джерел наводився й у кінці словника.

Безумовним надбанням словника було пояснення таких термінів, як “авторитаризм”, “активність дитини”, “акцентуація характеру”, “альтруїзм”, “гіперпiклування”, “екологічне виховання”, “економічне виховання”, “естетичне виховання”, “жорстокість дитяча”, “кишенькові гроші”, “комп’ютеризація”, “лідер”, “максималізм юнацький”, “наркоманія”, “неформальні об’єднання молоді”, “психосексуальний розвиток дитини”, “формалізм у вихованні” та ін. Терміни ж попередніх видань автори, у свою чергу, наповнили новим змістом відповідно до духу часу. І хоча таке визначення слів, політизація та академічний стиль викладення матеріалу значно ускладнювали засвоєння батьками інформації, словник все одно сприяв поширенню педагогічних знань серед населення, яке цікавилось проблемами сімейного виховання. Він слугував цінним посібником не тільки для батьків, а і для вчителів, робітників просвіти та культури, медичних і юридичних працівників, що брали участь у пропаганді педагогічних знань, у формуванні педагогічної культури населення.

Висновки. Отже, у другій половині ХХ ст. виданню спеціальної літератури для батьків приділялася значна увага. Така література публікувалася великими накладками. У ній у доступній формі висвітлювалися цілі та завдання виховання, вікові особливості дітей, методи і прийоми педагогічного впливу, форми роботи школи з сім'єю й громадськістю та інші питання, що цікавили батьків того часу. Книги були надійними помічниками в педагогічній самоосвіті батьків, допомагали їм запобігати помилкам у вихованні, підвищували їхню педагогічну та психологічну культуру.

Подальші дослідження передбачають вивчення інших напрямів підвищення педагогічної культури батьків у досліджуваній період.

Література

1. Аркин Е.А. Родителям о воспитании / Е.А. Аркин. – 3-е изд. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 347 с.
2. Воспитание детей в семье : книга для родителей / [ред. З.И. Равкин]. – М. : Учпедгиз, 1959. – 432 с.
3. Диалоги о воспитании / [ред. В.Н. Столетов, сост. О.Г. Свердлов] – М. : Педагогика, 1982. – 335 с.
4. Семейное воспитание : словарь для родителей / [авт.-сост. Р. Бамм, Б. Бараш, О. Воробьева и др.]. – М. : Просвещение, 1967. – 349 с.
5. Соловейчик С.Л. Педагогика для всех : книга для будущих родителей / С.Л. Соловейчик. – М. : Дет. лит., 1987. – 365 с.

ДМИТРЕНКО Т.О., ЛАВРИК Т.В., ЯРЕСЬКО К.В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПЕДАГОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ЯК ПІДГРУНТЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПОВНОТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток педагогіки в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. виявився в таких основних напрямках дослідження педагогічних об'єктів і зв'язків між ними, як:

1) інтенсивне формування дедуктивного складника науки, що зумовило її перехід до індуктивно-дедуктивного типу (В.П. Беспалько). Як відзначав К. Маркс, у пізнанні суспільних об'єктів неможливо користуватися ні мікроскопом, ні хімічними реактивами; і те, й інше має замінити сила абстракції.

У педагогіці широко використовуються такі абстракції: педагогічна система, педагогічний процес, педагогічна ситуація, факт тощо. Специфікою їх існування є реалізація взаємозв'язків, наприклад, у педагогічній системі відбувається педагогічний процес, ситуацію слід розглядати у статичі як педагогічну систему, а в динаміці – як педагогічний процес;

2) розвиток системного педагогічного мислення, що ґрунтується на застосуванні сукупності підходів, які дають змогу розглянути педагогічні об'єкти з різних боків. Серед таких підходів: системний (структурно-функціональний і генетичний); культурологічний (концепції: аксіологічна, діяльнісна, діалогічна); ресурсний (опис критеріїв і обмежень у формулюванні завдання оптимізації педагогічних об'єктів); тезаурусний (узгодження понять та їх визначень); факторний (виявлення факторів, суперечностей, умов зменшення рівня їх дії); кібернетичний (організація, управління, спілкування між суб'єктами педагогічної системи); технологічний (розгляд багатовимірної технології процесу як сукупності мети, етапів, засобів, результату); а також синергетичний, особистісно-діяльнісний тощо.